

University of Groningen

'Geheimzinnigheid is zijn fort'

Carmiggelt, Arnold Hendrik

DOI:
[10.33612/diss.98705556](https://doi.org/10.33612/diss.98705556)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Carmiggelt, A. H. (2019). 'Geheimzinnigheid is zijn fort': Assien Bohmers (archeoloog), 1912-1988. [Groningen]: Rijksuniversiteit Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.98705556>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

'Geheimzinnigheid is zijn fort'

Opgedragen aan
mijn vader (†) en moeder
Marieke
Joris en Jeroen

Deze publicatie kwam tot stand dankzij een bijdrage van:

- Marieke Keur Tekst & advies
- J.E. Jurriaanse Stichting
- Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds
- M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
- Rijksuniversiteit Groningen
- Stichting Nederlands Museum voor Anthropologie en Praehistorie

Redactie: Marieke Keur, Den Haag
Vormgeving binnenwerk: Graphicom, Sjoerd van der Meijden, Den Haag
Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

© 2019 Arnold Carmiggelt

ISBN 978-94-6301-239-3

Uitgeverij Eburon
info@eburon.nl / www.eburon.nl

Niets uit de uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechthebbenden te achterhalen. Zij die menen rechten te kun-

rijksuniversiteit
 groningen

‘GEHEIMZINNIGHEID IS ZIJN FORT’

Assien Bohmers (archeoloog), 1912-1988

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
rector magnificus prof. dr. C. Wijmenga
en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op

donderdag 7 november 2019 om 16.15 uur

door

Arnold Hendrik Carmiggelt

geboren op 17 maart 1964
te Zwolle

Promotor

Prof. dr. K. van Berkel

Beoordelingscommissie

Prof. dr. D.C.M. Raemaekers

Prof. dr. J.W. Renders

Prof. dr. J.W.M. Roebroeks

INHOUD

Een biografie van Assien Bohmers: waarom eigenlijk?

Inleiding **9**
Kennismaking met een ‘rare kwiebus’ | Hoe mijn belangstelling voor Bohmers ontstond: de zaak Vermaning | Onderzoek en oordeel van anderen | ‘Papa, is dit een slechterik?’ | De verleiding van verhalen

Beknopte lijst van personen **31**

AFKOMST

Van je familie moet je het hebben

1. Voorouders **37**
Afkomst en evolutie | Wattenscheid, Harlingen en Amsterdam | Kleine vergrijpen en landloperij | Gerespecteerd burger in Zutphen | ‘Fries bloed’ | Verdieping: natuurlijke en culturele evolutie, genen en memen

JEUGD EN STUDIETIJD

Enig kind van oude ouders

2. Opgroeien in Zutphen, 1912-1929 **53**
Een ondernemend kind | HBS-tijd en NJN

Een nieuwe wereld in

3. Studeren in Amsterdam, 1929-1933 **63**
Kandidaatstudie geologie | Op fossielenjacht in Tegelen | Interesse in rassen en de prehistorische mens | Overpeinzingen van een eenzame student | Wytske: ‘De Grootte Liefde’

Nieuwe vrienden

4. Op zoek naar het gevaar, 1934-1937 **85**
Doctoraalstudie geologie | Op de motor door Europa | In nationaalsocialistisch vaarwater | Een vakgroep vol NSB'ers | Contacten in het Verdinaso en met Duitse federalisten | Proefschrift over een betwiste collectie | Huwelijk: ‘Kneden van de plastische massa’ | Amor fati: naar Duitsland met een nieuwe naam

IN DUITSE DIENST

Eerste schreden op het carrièrepad

5. Archeoloog in Duitsland, 1937 **111**
Een voorgekookte sollicitatie | Berlijn: jachtterrein van inlichtingendiensten | SS en Ahnenerbe | Verdeelde wetenschap: Ahnenerbe contra Reichsbund | Wolfram Sievers: meer dan een werkrelatie | ‘Germaanse bedevaartplaatsen’: Quedlinburg en Scharzfeld

In de ban van Friedrich Hielscher

6. Kreis, religie en een federale toekomst, 1937-1942 133

Hielscher en de conservatieve revolutie | Besloten samenkomsten van de Unabhängige Freikirche | Steun voor nationale minderheden

Aan het hoofd van een SS-opgraving

7. Neanderthalers en Homo sapiens in Mauern, 1937-1939 149

Intriges rond een opgraving | Verdieping: de evolutie van de mens | Opgravingsresultaten | Interpretatie van onderzoeksresultaten: tussen wetenschap en politiek | Studiereis naar Brussel, Frankrijk en Engeland | Dromen over een eigen instituut

Erkenning door de vakwereld

8. Unterwisternitz en Bocksteinschmiede, 1939-1940 179

Een vindplaats geconfisqueerd | Absolon: eigenzinnig met gevoel voor PR | Rivaliteit met Zotz | Onderzoek 1939: een verjaardagscadeau voor Himmler | Vroege kunst in Unterwisternitz | *Finest hour* in Kiel | *De Löwenmensch* en een lief, klein paardje

Kwartiermaker in Friesland

9. Friese nationalisten en de Duitse bezetter, 1938-1941 207

Aansluiting zoeken bij de Friese Beweging | Een compromitterende brief | Nieuwe verhoudingen in bezet Nederland | Duitse plannen voor Friesland | Groot-Fryslân en de Groot-Germaanse gedachte | Fryske Rie: ruzie over de Friezen en met de bezetter

Een kwestie van goede kruiwagens

10. Aanstelling bij de Rijksuniversiteit Groningen, 1940-1941 229

Toenadering tot Van Giffen | Habilitation bij Oswald Menghin in Wenen | Van Nikolsburg naar Buitenpost

Aan de zijde van de SS

11. Archeologie en politiek, 1941-1942 243

Schuldige wetenschap | Vondsten van Bocksteinschmiede naar Buitenpost | Himmler en dikke billen: Hottentotten en Venusbeeldjes | Dokkum: tegen de katholieke kerk | Aanstelling Johannes Minnema | Unterwisternitz 1942: oplaaierende strijd om de collectie Absolon | Friese 'stientsjesikers' en hun vindplaatsen | Op stap met Schwabedissen

Conflicten op alle fronten

12. Keerpunt 1943 267

Fryske Rie: opnieuw heibel | Friesenbefehl: de Friezen terug in het gareel | Een plaats naast Van Giffen | Privaatdocent met drie studenten | Minder comfort in Unterwisternitz | Unterwisternitz: onderzoek Ziegelei en de zaak Lais | Uitschakeling Zotz en Freund | Minnema klap uit de school

Onzekere tijden

13. Tussen de Duitse bezetting en een geallieerde overwinning, 1944-april 1945 295

De blik naar binnen | In het nauw door een gevaarlijke dame | Een schoolplaats in Zwolle

– en verzetswerk? | Ureterp: paleolithisch paradepaardje in Friesland | Wonen en werken in Buitenpost | Collecties op drift | Hoe het vege lijf te redden?

ZUIVERING

Een Duits spion?

14. Internering, 1945

325

Eerste verhoren | Getuigenverklaringen van Aartsma en Minnema | Verblijf op de Oexerhof | Fort Blauwkapel | Kamp Amersfoort | Weer thuis

Terugkeer in de samenleving

15. Erfenis uit de oorlog, 1946-1949

345

Stroeve start | Collecties komen tevoorschijn | Goed of fout in de oorlog? | Op de bres voor Sievers | De twijfels van Halbertsma | Onderzoek door het RIOD

ARCHEOLOOG AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Academisch geruzie in binnen- en buitenland

16. Archeoloog onder Van Giffen, 1947-1954

375

Van Giffens oorlog in de Nederlandse archeologie | Oude rekeningen vereffend: Unterwisternitz, Mauern en Bocksteinschmiede | Herman Wirth duikt op | Ureterp: doorbraak kwantitatieve analyse | De vervalsingen van Makkinga: *believers* contra de wetenschap | Weer lekker aan het werk

Ondernemer en verzamelaar

17. Eigen museum in de Fogelsangh State, 1946-1955

409

De Ikelbeam: behoud van de zuivere volkskunst | Een verwoed verzamelaar | Nieuwe vriend: baron Sixma van Heemstra | Ruzie met Meinte Oosterhout

Oude vrienden met taaie idealen

18. UFAT: een verborgen nazi-netwerk, 1946-1955

431

Op het spoor van de UFAT | Collaborerende Bretonse nationalistes | Federalisme en de superioriteit van het blanke ras | ‘Salutations nordiques’ | Ambassadeur van de UFAT | Uitdovende contacten

Bohmers' wereldbeeld

19. Evolutie, God en de toekomst, circa 1950-1965

453

Verborgen ideeën | Reality and Monads | Vervolgpublicaties onder eigen naam | Teilhard de Chardin, Huxley en Dobzhansky | Uiteenlopende reacties

Hoogtepunt en einde van een academische carrière

20. Archeoloog onder Waterbolk, 1954-1965

477

Strijd rond de opvolging van Van Giffen | Veel vrijheid en ruimte, 1954-1962 | Wapens voor grootse plannen | Vervalsingen op het spoor | Diefstal in het BAI | 27 januari 1965: het doek valt | Schorsing en nasleep | Vermaning ontmaskerd

ONGEBONDEN

Een leven buiten de archeologie

21. Nieuwe start op de Grevon in Bedum, 1965-1978 **511**

Vrij man | Echtgenoot, vader en opa | Wenda sterft | De zaak Vermaning: medeplichtig of niet? | De Vikingschat van Winsum: nog niet klaar met de oorlog | Oude vrienden keren zich af

Vaste overtuigingen van een eenzaam man

22. Laatste levensfase, 1972-1988 **531**

Schrijven voor zichzelf | Op weg naar een *global mind* | De romanticus | Superioriteit van de Noord-Europese cultuur

EINDPUNT

Van de planeet Ribro naar Ureterp

23. Bestemming bereikt **547**

Op zoek naar 'stadium 9' | Terug naar Wytske

Bohmers en de biografische reis (2004-2018)

Nawoord **553**

Bohmers' oorlogsverleden: hoe zat het nu echt? | Vertrouwen en twijfel bij Helperi Kimm | De zaak Vermaning laat Waterbolk niet los | Biograaf en gebiografeerde | Wie was Assien Bohmers? | Einde van de biografische reis | De wielewaal

Dankwoord **577**

Summary **581**

Bijlage 1: bibliografie van Bohmers **593**

Bijlage 2: de opgravingen van Bohmers in Nederland, 1943-1964 **599**

(samengesteld door Nico Arts en Marcel Niekus)

Bijlage 3: lijst van personen die een rol spelen in het leven van Bohmers **603**

Bijlage 4: vertaalde citaten **609**

Geraadpleegde bronnen **631**

Noten **637**

Literatuur **701**

Afkortingen **717**

Illustratieverantwoording **719**

Personenregister **721**

Curriculum vitae **729**